

622025

homelands

Two

dom

in

Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU

Glavni urednici / Editors-in-Chief
Kristina Toplak, Marijanca Ajša Vižintin

Odgovorna urednica / Editor-in-Charge
Marina Lukšič Hacin

Tehnični urednik / Technical Editor
Tadej Turnšek

Mednarodni uredniški odbor / International Editorial Board
Synnove Bendixsen, Ulf Brunnbauer, Aleš Bučar Ručman, Martin Butler, Daniela I. Caglioti,
Jasna Čapo, Donna Gabaccia, Jure Gombač, Ketil Fred Hansen, Damir Josipovič,
Aleksej Kalc, Jernej Mlekuž, Claudia Morsut, Ikhlas Nouh Osman, Nils Olav Østrem,
Lydia Potts, Maya Povrzanović Frykman, Francesco Della Puppa, Jaka Repič,
Rudi Rizman, Matteo Sanfilippo, Annemarie Steidl, Urška Strle, Adam Walaszek,
Rolf Wörsdörfer, Simona Zavratnik, Janja Žitnik Serafin

Lektoriranje in korektura / Copyediting and proofreading
Jana Renée Wilcoxon (angleški jezik / English)
Tadej Turnšek (slovenski jezik / Slovenian)

Oblikovanje / Design
Anja Žabkar

Prelom / Typesetting
Inadvertising d. o. o.

Založila / Published by
ZRC SAZU, Založba ZRC

Izdal / Issued by
ZRC SAZU, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije /
ZRC SAZU, Slovenian Migration Institute, Založba ZRC

Tisk / Printed by
Birografika BORI d. o. o.

Naklada / Printum
150

Naslov uredništva / Editorial Office Address
INŠTITUT ZA SLOVENSKO IZSELJENSTVO IN MIGRACIJE ZRC SAZU
p. p. 306, SI-1001 Ljubljana, Slovenija
Tel.: +386 (0)1 4706 485; Fax +386 (0)1 4257 802
E-naslov / E-mail: dd-th@zrc-sazu.si
Spletna stran / Website: <https://ojs.zrc-sazu.si/twohomelands>

Revija izhaja s pomočjo Javne agencije za
znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost
Republike Slovenije in Urada Vlade Republike Slovenije
za Slovence v zamejstvu in po svetu /
Financial support: Slovenian Research and Innovation Agency and
Government Office for Slovenians Abroad

SREČANJA S KOLONIALNO BOSNO: SLOVENSKI POGLEDI MED EVROPSKO SUPERIORNOSTJO IN (JUGO)SLOVANSKO DOMAČNOSTJO

Jaroš Krivec¹

COBISS: 1.01

IZVLEČEK

Srečanja s kolonialno Bosno: Slovenski pogledi med evropsko superiornostjo in (jugo)slovansko domačnostjo

Avtor v prispevku analizira slovensko literarno tematizacijo Bosne in Hercegovine za časa avstro-ogrske monarhije. Priseljenci, tudi Slovenci, so v Bosni zasedali številne vloge, ki so bile v marsičem podobne tistim, ki so jih prebivalci zahodne Evrope igrali v izvenevropskih kolonijah. Tipične kolonialne prakse, kot sta npr. segregacija in hierarhizacija kultur, so bile lucidno identificirane in s strani nekaterih avtorjev tudi kritizirane. Pisatelji so se v soočanju z Drugim dojemali kot del superiorne evropske civilizacije, v katero se je lahko, ob izključevanju »divjega azijskega Turka«, vpisoval tudi (jugo)slovanski imaginarij. Ta element (jugo)slovanske inkluzivnosti se je pri nekaterih avtorjih izražal skozi specifično (jugo)slovansko domačnost.

KLJUČNE BESEDE: evrocentrizem, kolonializem, (jugo)slovanstvo, slovenski izseljenci in popotniki, avstro-ogrska monarhija

ABSTRACT

Encounters With Colonial Bosnia: Slovenian Views Between European Superiority and (South-)Slavic Familiarity

The article examines the Slovenian literary thematization of Bosnia and Herzegovina during the Austro-Hungarian monarchy. Immigrants, including Slovenians, played various roles in Bosnia that were, in many ways, similar to those played by Western Europeans in non-European colonies. Typical colonial practices such as segregation and the hierarchization of cultures were lucidly identified and criticized by some authors. In confronting the Other, writers perceived themselves as a part of a superior European civilization, in which, to the exclusion of the "savage Asian Turk," the (South-)Slavic imaginary could also be inscribed. Some authors expressed this element of (South-)Slavic inclusiveness through a specific (South-)Slavic familiarity.

KEYWORDS: Eurocentrism, colonialism, (south) Slavism, Slovenian emigrants and travelers, Austro-Hungarian monarchy

¹ mag. zgodovine, mladi raziskovalec; ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Ljubljana; jaros.krivec@zrc-sazu.si; ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6229-5575>

UVOD

13. junija 1878 je avstro-ogrška monarhija na berlinskem kongresu, ki je bil posvečen reševanju t. i. »balkanske krize«, s strani velikih sil dobila mandat, da z vojaškim pohodom okupira takrat še osmansko provinco Bosno in Hercegovino.¹ Že povsem na začetku avstrijske imperialne zgodbe v Bosni pa so svojo vlogo odigrali tudi Slovenci, saj je »v okupacijski vojski sodeloval velik bròj tedanjih vojakov iz pokrajin slovenskih« (Svetek, 1888, str. 430).² Nekateri izmed njih so se, poleg številnih novih izseljencev ali obiskovalcev, kasneje za krajši ali daljši čas vrnili v Bosno in tam izpolnjevali različne vloge. Slovenski posamezniki, ki so se odpravili v Bosno, so se pogosto naslonili na jezikovne vezi, ki so jim predstavljale varen pristan. Iz različnih virov je razvidno, kako pomemben je bil jezik za slovensko nacionalno identifikacijo v tujini. Kljub razrednim oz. poklicnim razlikam je lahko namreč vzpostavil nekakšno emocionalno solidarnost in občutek skupne pripadnosti (Podlimbarski, 1913, str. 148, 78; Wester, 1910a, str. 609–610).³ Marija Kmet je tako leta 1914 v *Ljubljanskem zvonu* objavila tekst z naslovom »Iz Bosne«; tja jo je gnala radovednost, a dostopa do tujosti in drugačnosti »dobrih in neumnih ljudi«, podobno kot Zofka Kveder, ni iskala v neposrednem kontaktu z lokalnim prebivalstvom, ampak preko neke posredne (varnejše) domačnosti in navajenosti, in sicer preko popolnoma neznanih, a očitno dovolj domačih Slovencev (Kmet, 1914, str. 216, 218). To med drugim kaže tudi na to, da se je v tujini najprej identificirala kot Slovenka. V tem občutenju očitno ni bila edina:

Res je imel prav oni doktor, ki mi je pravil na ladji, kako zapuščene se čutijo naši ljudje v Bosni. Vedno so govorili o »naših krajih«, naših navadah in kdaj in kako se nekoč povrnejo spet v domovino. [...] Čudno jim je, privaditi se pač ne morejo bosanskemu življenju, ki je popolnoma drugačno kot pri nas (Kmet, 1914, str. 219).⁴

Tudi v romanu *Gospodin Franjo* je mogoče najti primer srečanja Slovencev, ki so se odselili v Bosno. Dejstvo, da je scena prikazana v intimnih prostorih družinskega bivališča, in ne v neki gostilni ali na kakšnem drugem javnem prostoru, kaže na spontano bližino in zaupanje, ki se vzpostavlja med pripadniki slovenske jezikovne skupnosti na tujem (Podlimbarski, 1913, str. 103). Jezik v tem srečanju tudi sicer hitro pride v ospredje pogovora in deluje kot sredstvo identifikacije, ki povezuje ožjo slovensko in tudi širšo jugoslovansko skupnost ter hkrati služi kot element jasne razmejitve z

1 V nadaljevanju tudi »BiH« ali »Bosna« kot sopomenki.

2 O slovenskem prizadevanju za »osvoboditev« Bosne gl. Melik, 1977; Melik, 1979, str. 246–248; Luković, 1977, str. 338; Stergar, 2004, str. 136–137.

3 Podobno velja za premostitev deželnih identifikacij in vzpostavljanje širše slovenske povezanosti. Za več o tem gl. Kaš (1883a, str. 90).

4 O domotožju po »slovenskem domu« gl. Wester, 1915, str. 88.

nemščino, ki »toliko, da zadošča za vsakdanji kruh in za vse tisto, kar s srcem nima opraviti« (Podlimbarski, 1913, str. 105–106).⁵

Nakazana primera pisanja Marije Kmet in Podlimbarskega vsebujeta nekatere ključne elemente, ki se jim bomo posvetili v nadaljevanju prispevka. V prvem sklopu bodo najprej predstavljene vloge izseljencev v Bosni in Hercegovini in protikolonialna kritika slednjih. Kot kaže primer Marije Kmet, so slovenski pisatelji zaznavali določeno segregacijo priseljencev in domačinov. V drugem sklopu se bomo posvetili slovenski literarni tematizaciji in kritiki te tipične polarne razdeljenosti kolonialnega sveta, predvsem z opisovanjem kazine kot segregacijskega prostora, kjer se je – presenetljivo podobno angleški kolonialni instituciji kluba (angl. *club*) – izražala izrazita kolonialna hierarhija kultur.⁶ V tretjem koraku pa bomo analizirali evrocetrično samopotrjevanje skozi izražanje kulturnih razlik in evropsko oz. zahodno samoidentificiranje, v okviru katerega pa je lahko deloval tudi (jugo)slovanski imaginarij. Zgoraj predstavljeni primer Podlimbarskega je prav tako nakazal, da je bil poleg izključevanja in zaničevanja pri nekaterih slovenskih avtorjih prisoten tudi element inkluzivnosti, ki so ga izražali z (jugo)slovansko domačnostjo, ki je lahko izkazovala izrazito multikulturnost. Tema zadnjega sklopa pa bo prikazovanje »zapad[a] in vzhod[a] v najboljšem medsebojnem sporazumu« (Wester, 1910a, str. 608–609).

V zadnjih dveh desetletjih se je v evropski humanistiki izrazilo povečal interes raziskovalcev za preučevanje Balkana skozi prizmo postkolonialnih študij. Ključna dela, kot je *Inventing Ruritania* Vesne Goldsworthy (1998), ki analizira britanske literarne konstrukcije Balkana kot eksotičnega prostora, ter študija Stijna Vervaeta (Vervaet, 2009) o bosanski literaturi pod avstro-ogrsko oblastjo, so pokazala, kako kulturne reprezentacije prispevajo k oblikovanju nacionalnih identitet in percepcij Drugega. Pomembno vlogo ima tudi Clemens Ruthner (2018), ki je postkolonialni pristop uporabil pri analizi Avstro-Ogrske v obdobju 1878–1918, zlasti v povezavi z Bosno in Hercegovino. Med pomembne pobude na tem področju sodita projekta Kakanien Revisited in graški SFB Moderne, ki se na različne načine ukvarjata z vprašanji reprezentacije Balkana, kolonializma in identitetnih konstrukcij v habsburškem prostoru. V prelomne zborniku *Habsburg postcolonial: Machtstrukturen und kollektives Gedächtnis* (Feichtinger et al., 2003) je bil uveden koncept »notranje kolonizacije« za analizo razmerij moči in kolektivnega spomina v večetnični monarhiji, s posebnim poudarkom na Bosni in Hercegovini. V slovenskem znanstvenem prostoru se vse bolj uveljavlja spoznanje, da odnos do Balkana vključuje elemente kolonialne distance, evrocetriзма in konstrukcije Drugega. *Zbornik postkolonialnih študij* (Jeffs, 2007) uvaja sodobne postkolonialne pristope v slovenski kontekst. Tina Palač (2021) opozarja na ambivalentnost slovenskega postkolonialnega položaja, Anja

5 V edini slovenski koloniji v BiH je bil pouk za otroke v srbohrvaščini, kar pa za priseljence naj ne bi predstavljalo problema. Za več o tem gl. Sarić & Štimac, 2010, str. 402.

6 Več o kolonializmu kot kulturnem pojavu, katerega bistvo je argument kulturne razlike, gl. Osterhammel & Jansen, 2017, str. 19–20. Več o označevanju habsburške BiH kot kolonije ali semikolonije gl. Krivec (2023, str. 69–70).

Polajnar (2020) analizira reprezentacije Afrike v 19. stoletju, Božidar Jezernik (2004) pa preučuje percepcije Balkana v zahodnoevropskih diskurzih. Jaroš Krivec (2023; 2024) v svojih prispevkih poudarja aktivno vlogo slovenskega oblastnega diskurza v habsburškem kontekstu, antropološki pogled pa dopolnjujeta Bojan Baskar (2008; 2015) in Alenka Bartulović (2010; 2022).

V tem prispevku zapolnjujemo raziskovalno vrzel na presečišču postkolonialnih študij in slovenske kulturne zgodovine z analizo slovenske literarne tematizacije Bosne v času Avstro-Ogrske z vidika kolonialnih in protikolonialnih diskurzov. Slovensko izkušnjo umestimo v širši evropski kontekst kolonialnih praks ter tako presegamo ustaljene nacionalno-zgodovinske okvire. Ob tem razkrivamo prostor za protikolonialne glasove tudi znotraj kolonialnega diskurza in ponudimo bolj niansirano sliko slovenskih pogledov. S tem prispevamo k raznolikemu razumevanju kulturne preteklosti ter dodajamo svoj kamenček v kompleksni mozaik slovenske literarne in kulturne izkušnje tega obdobja. Pri tem ne ponujamo univerzalnih ali izključujočih trditev, temveč želimo usmeriti pozornost na specifičen in v slovenskem zgodovino-pisju doslej pogosto zapostavljen vidik literarne tradicije. Metodološko se opiramo na postkolonialne študije in na kulturnozgodovinski pristop, ki omogočata orodja za analizo slovenske literarne obravnave Bosne v času Avstro-Ogrske.⁷ Viri, analizirani v članku, so javno objavljena besedila slovenskih raziskovalnih popotnikov ter pisateljev iz obdobja Avstro-Ogrske, ki so do določene mere sooblikovala in hkrati odražala javno mnenje. Izbor virov torej med drugimi temelji na njihovi dostopnosti širši javnosti in na družbeno-političnem učinku, ki so ga imeli v času dvojne monarhije. Takšno relevantnost nenazadnje potrjuje tudi primer cenzure romana *Gospodin Franjo*. Poleg tega romana pa gre predvsem za potopisno literaturo, spomine, črtice ter časopisne in revijalne prispevke, ki so izhajali v vodilnih slovenskih publikacijah tistega časa, kot so *Ljubljanski zvon*, *Kres* in *Slovan*. Ob dveh mlajših pisateljicah s Kranjske, Mariji Kmet in Zofki Kveder Jelovšek, ki sta na začetku 20. stoletja obiskali Bosno in o njej tudi pisali, so obravnavani tudi prispevki, ki so jih ustvarili kranjski in štajerski častniki, pisatelji ter učitelji, med njimi Franc Hubad, Igo Kaš, Fran Maselj Podlimbarski, Janko Pajk, Rajko Peruško, Jakob Sket, Anton Svetek in Josip Wester. Večina teh avtorjev, rojenih okoli leta 1850, se je leta 1878 udeležila vojaškega pohoda v Bosno, o katerem so ob koncu stoletja ter ob različnih obletnicah tudi pisali in javno objavljali.

V štirih vsebinskih sklopih prispevka s pomočjo kulturnozgodovinskega pristopa analiziramo slovensko literarno tematizacijo naslednjih vprašanj: (1) vloga slovenskih priseljencev v okupirani Bosni, (2) tipične kolonialne prakse, kot sta segregacija in hierarhizacija kultur, (3) diskurzi evrocentrične superiornosti ter (4) konceptualizacija jugoslovanske domačnosti.

7 Za kulturnozgodovinsko perspektivo gl. Landwehr, 2013. Zaradi specifičnega položaja Bosne v habsburški monarhiji v dobi imperijev in posebnega slovenskega odnosa do te nove »pridobitve« je pri analizi uporaben tudi postkolonialni pristop (gl. Krivec, 2023, str.81–82).

VLOGE PRISELJENCEV V OKUPIRANI BOSNI

Poleg udeležbe na vojaškem pohodu so Slovenci v Bosno odhajali tudi kot kmetovalci (kolonisti), obrtniki in trgovci in so tam »sodelovali na vseh področjih življenja in dela avstro-ogrske države« (Sarić & Štimac, 2010, str. 402; gl. tudi Kržišnik - Bukić, 2007; Josipovič, 2012).⁸ Tako je na primer Rajko Perušek po tem, ko je že sodeloval pri okupaciji, pričel tudi s službo profesorja na sarajevski gimnaziji. Ko je v zbornici spoznal svoje nove kolege, je zapisal: »Tamkaj najdem nekaj po naše oblečenih tovarišev, katere je zanesel veter iz različnih krajev države naše, da bi mladim Bošnjakom vtepali znanost v glavo« (Perušek, 1891, str. 288). V avstrijsko kulturno in identitetno politiko v Bosni tako niso bili vključeni samo veliki akterji in državne avtoritete, ampak tudi periferni in »nedominantni«, predvsem slovanski, narodi monarhije.⁹ Svojo vlogo pri kolonialnem podvigu Avstrije je tako npr. igrala tudi slovenska slikarka Ivana Kobilca. V svojem sarajevskem obdobju so ji vsekakor koristile imperialne strategije lokalnih oblasti, ki so »spodbujale upodabljanje lokalnega prebivalstva, običajev in noše, saj so želele spremeniti javno podobo nekoč sovražnih in nedostopnih dežel« (Kobilca, 2018, str. 47). Po tem, ko je nekaj časa »s kolegi potovala po Bosni in upodabljala folklorne motive za revijo *Nada*, ki je bila ustanovljena z namenom krepitev bošnjaške zavesti in izničenja vpliva sosednje Srbije in Hrvaške,« je leta 1901 na Dunaju izšla *Bildermappe des Sarajewoer Maler-Clubs*, ki je odšla na potujočo razstavo po vsej Evropi (Kobilca, 2018, str. 25–26, 47). Še istega leta pa je Kobilca svoj pečat pustila tudi v enciklopedičnem zvezku monumentalne serije *Kronprinzenwerk*, posvečenemu BiH (Kobilca, 2018, str. 47).

Eden ključnih avtorjev, ki je v svojem romanu *Gospodin Franjo* skozi literarni lik Franja Vilerja podal dragocene perspektive kolonialne situacije v okupirani Bosni, je vsekakor Fran Maselj - Podlimbarski (1852–1917). Podlimbarski je v obdobju 1885–1889 služil kot poročnik v okolici Tuzle. Ta izkušnja mu je poleg njegovega izleta preko Splita v Mostar leta 1910 služila kot priprava za roman *Gospodin Franjo*, ki je bil kmalu po izbruhu svetovne vojne zaplenjen. Avtor je bil na vojaškem častnem sodišču obtožen veleizdaje in konfiniran v Ober-Hollabrunnu in nato v Pulkavi, kjer je tudi umrl. V njegovem pisanju je zaznati izrazito kritičen diskurz, s katerim se odlikuje kot eden najbolj protikolonialnih slovenskih avtorjev tistega obdobja.¹⁰ Iz njegovega pisanja je tako moč razbrati namigovanja na ne najbolj pozitivno vlogo Avstrije v Bosni na pomembnem področju kadrovanja in novih javnih delovnih mest. Slednja so morali, kot z zelo odločnim namigovanjem na ekonomsko izkoriščanje kolonije

8 O gospodarsko-karierni koristi Bosne za Slovence gl. Melik, 1974, str. 276; Luković, 1977, str. 337.

9 Naj spomnim, da so Slovenci zasedali tudi najvišja uradniška mesta, povezana z Bosno. Ivan Žloger je tako kot vodja državnopravnega oddelka (v okviru ministrskega predsedstva) leta 1910 prejel cesarjevo odlikovanje za svoje poglobljeno ukvarjanje s položajem novo osvojene pokrajine. Za več o tem gl. Škrubej, 2019, str. 153.

10 Za več o življenju Frana Maslje Podlimbarskega gl. Koblar, 2013.

zapiše Podlimbarski, do določene mere z davki financirati domačini, pogosto pa so jih zasedali novi priseljenci iz Avstrije, tudi Slovenci (Podlimbarski 1887a, str. 80; Podlimbarski, 1913, str. 191).¹¹ Da je prišlo do neke vrste sprostitev trga dela in delne izmenjave starih (osmanskih) elit z novimi avstrijskimi, nakazuje tudi naslednji dialog iz romana: »Se li močno sele Turki?« »Dosti jih je pobralo šila in kopita. Kje bi dobili vsi uradniki in častniki prostora, da se nam niso ognili Turki!« (Podlimbarski, 1913, str. 107–108; za več o tem gl. Perušek, 1883d, str. 604).¹² Te temo je Podlimbarski sicer kritično obravnaval že leta 1887, ko je v črtici »Markica« za *Ljubljanski zvon* zapisal, da so prišli sodniško službo v »tuj« Bosno opravljat avstrijski Poljaki, ki naj bi skupaj z drugimi priseljenci iz monarhije služili germanizaciji Balkana, saj da »stojе v švabski službi« (Podlimbarski, 1913, str. 107–108; Podlimbarski, 1887b, str. 525).¹³ Da delovnih mest pogosto niso zasedli domačini, ampak prišleki iz drugih delov monarhije, med drugim tudi iz slovenskih pokrajin, Podlimbarski kritično prikaže z likom Hrena, ki je »študiral par razredov na ljubljanski realki, [...] postal trgovski pomočnik in prišel kmalu po okupaciji v Bosno za davčnega praktikanta« (Podlimbarski, 1913, str. 106),¹⁴ oziroma je, kot pravi na drugem mestu, »po okupaciji odložil meter ter se posvetil kultiviranju zasedenih dežel« (Podlimbarski, 1913, str. 13).¹⁵ Iz iste knjige je razbrati tudi namigovanja na to, da Avstrija v Bosno ni pošiljala ravno najboljših kadrov (Podlimbarski, 1913, str. 253). Kritika, ki jo izraža Podlimbarski, sicer ni usmerjena samo na ozke elite, ampak tudi na širše plasti prebivalstva, ki so v novo provinco odšle iskat svojo srečo: »Kaj pa so kmetijski kolonisti? To so ljudje, ki so živeli v svoji domovini ob beraški palici, bodisi da nikdar niso nič imeli ali pa da so pri slabem gospodarstvu zapravili svojo zemljo – pa hajdi v zasedene dežele širit kulturo!« (Podlimbarski, 1913, str. 58).¹⁶ Številni dokaj dvomni liki naj tako do svojih dobro plačnih služb ne bi prišli zaradi meščansko-uradniških kriterijev požrtvovalne delavnosti za državo, učinkovitosti ali sposobnosti.¹⁷ Prav nasprotno, knjiga opozarja na hipokrizijo novih avstrijskih uradnikov v Bosni, ki se hvalijo kot »kulturonosci«, a so obenem tudi in predvsem prinašalci praks korupcije, klientelizma in nepotizma (Podlimbarski, 1913,

11 O gospodarsko-karierni koristi Bosne za Slovence gl. Melik, 1974, str. 276; Luković, 1977, str. 337.

12 O tem, da so se v prazne turške hiše naseljevali tudi Slovenci, pišeta tudi Sarić & Štimac, (2010, str. 400).

13 Poljaki in Nemci so bili tudi sicer najštevilnejši priseljenci (za več o tem gl. Sarić & Štimac, 2010, str. 402).

14 Glede ugodnosti, ki so jih bili deležni kolonisti, gl. Sarić & Štimac, 2010, str. 402.

15 Oblasti so dopuščale zgodnje nenadzorovano naseljevanje kolonistov, tudi iz slovenskih dežel, z argumentom, da naj bi ti služili domačinom kot vzor za moderno kmetovanje. Za več o tem gl. Sarić & Štimac, 2010, str. 398.

16 O tem, da so se v Bosno preseljevali tudi Slovenci, ki so bili popolnoma brez sredstev, gl. Sarić & Štimac, 2010, str. 403.

17 Takšen primer sta npr. zgodba in lik drvarskega uradnika Bierkopfa (Podlimbarski, 1913, str. 89–90, 459).

str. 9–10; 88).¹⁸ Podlimbarski tako cinično zapiše, da je Bosna »pravzaprav še sultanova pokrajina, kako bi ne bili v navadi vzetki! Blagor mu, kdor sedi pri koritu, ker njegovo bo nebeško kraljestvo!« (Podlimbarski, 1913, str. 69).

SVET, RAZDELJEN NA DVOJE

V nadaljevanju se bomo oprli na enega najbolj znanih in citiranih trditev Frantza Fanona, namreč, da je kolonialen svet v resnici na dvoje razdeljen svet (Fanon, 2010, str. 31). Indice o segregacijskem življenju oz. o obstoju tako imenovanih »evromest« (izv. *Eurotowns*; Raphael, 2014, str. 21), kjer so v nekakšnem paralelnem in od okolice ločenem svetu med sabo živeli Evropejci, je mogoče zaslediti v nekoliko orientalistično obarvanem opisu Sarajeva s strani Zofke Kveder Jelovšek: »Zdi se mi, da so vsi ti, Evropejci, ki žive tu, preveč v svojih ulicah z modernimi dolgočasnimi hišami. In ne mika jih vse to tuje naokrog, ne mika jih to tuje in skrivnostno življenje, ki se skriva ob strani« (Kveder Jelovšek, 1904, str. 99).¹⁹ Razdvojenost, tokrat hercegovskega mesta Mostar, je razbrati tudi iz zapisa Westerja iz leta 1910: »Zvečer pa je prijetno sedeti na hotelskem vrtu, kjer se zbira mostarska družba. Seveda prevladujeta v njej častniška suknja in nemški živelj; zakaj dasi je prenehal v deželi značaj okupacije, vendar bo tudi posihmal tujstvo vsaj v prometnih središčih zavzemalo svoje mesto« (Wester, 1910c, str. 723). Da je bila tudi Bosna na neki način kolonialno razdeljena na dvoje, nakazuje tudi naslednji, tokrat nekoliko bolj kritičen zapis Podlimbarskega:

Štiri dni je Vilar ostal v Sarajevu. Prvi dan je počival ali se izprehajal ob Miljacki, kjer je videl mnogo avstrijske gospode in mnogo preprostih švabskih ljudi, uniformiranih in v civilnih oblekah. [...] Turbani in fesi so se malone izgubili v tem vrvežu tujcev, ker domačini so ostali rajši v svojih hladnih hišah ali so pa čepeli v pestrih dučanih (Podlimbarski, 1913, str. 12).

Podlimbarski v svojem romanu *Gospodin Franjo* prikaže izbrano družbo, ki se, kot se spodobi za meščanske prakse, druži v sebi primernih prostorih, namreč v kazini, »na pustem kazinskem otoku«, in se odlikuje po tem, da se »ne mara priličiti domačemu prebivalstvu« in »namerava na veke ostati sama zase s svojimi šegami in svojim jezikom, ki prav sedaj cinično razpravlja o nekem ženskem vprašanju ali pa o porobi zavojevanega ljudstva« (Podlimbarski, 1913, str. 454). Takšna pripoved precej spominja na angleško institucijo kluba, ki je postal središče etnično in socialno

18 Da »civilizacija očitno ni bila edino darilo, ki ga je Zahod podaril Vzhodu« (Judson, 2018, str. 353), je bilo sicer očitno že na primeru avstrijskega delovanja v Galiciji. O tem, da je bila korupcija v Avstriji »del običajne poslovne prakse liberalnega vladajočega razreda«, gl. tudi Judson, 2018, str. 351.

19 Za definicijo orientalizma v smislu Edvarda Saida gl. Baskar, 2008, str. 24. Za slovenske primere orientaliziranja Bosne gl. Krivec, 2023, str. 70–71.

distanciranega družabnega življenja angleških gentlemanov v Indiji in drugih kolonijah (Osterhammel & Jansen, 2017, str. 95). Podlimbarski skozi celotno besedilo sledi opisovanju te polarne razdeljenosti s pomočjo metafore otoka, pri čemer ta pomeni evropsko kulturo oz. ljudi, ki naj bi jo širili, okoli tega otoka civilizacije pa naj bi se nahajal ocean barbarstva. »V obeh mestih je sedel zvečer v družbi častnikov in uradnikov, ki so se proglašali za nekakšen otok v bosenskem oceanu. Primerjali so Bosno ogromnemu, neobdelanemu in grobemu kamenu, kamor je priroda vbrizgnila večje ali manjše gruče dragocenih kristalov; tem so pripodabljali sebe« (Podlimbarski, 1913, str. 12–13). Takšno izrazito kolonialno predstavo o hierarhiji kultur lucidno prikazuje kot krhko meščansko samoprevaro, ki se v resnici naslanja na strukturno ozadje kolonialne situacije, tj. na vojaško premoč:

Oni ljudje na otoku pravijo, da je pri njih kultura, povsod zunaj otoka pa nekultura. Ta kultura pa se kaže samo v njih oblekah, s katerimi se ponašajo in nadkriljujejo drug drugega, v njih puhlih šalah, praznih zabavah, v njih visokih plačah. Brez pušk in topov bi propadel ves njih družabni red, nastal bi kaos, anarhija (Podlimbarski, 1913, str. 156).

Poskus izstopa iz takšnega okolja ter želja po približevanju in spoznavanju domačinov očitno nista prinašala največjega simbolnega kapitala: »Tretji so ga sovražili, ker se je začel ogibati kazine, tega središča tuzlanskega življenja in nove kulture, četrti niso mogli umeti, kako se more inteligenčen človek bratiti s čuži, posedati po hanih in poslušati dolgočasne guslarje« (Podlimbarski, 1913, str. 374–375). Podlimbarski skozi literarni lik Vilerja povsem odkrito zavrača kulturo takšne družbe: »Zamislil se je v tuzlansko gospodo. Nič mu ni ugajala. V strašni lenobi se pase, služba ji je igrača, ki preganja dolgočasje, razuzdano živi in poleg misli, da je kulturna in vrši imenitno naročilo, izobraža in lika za cesarstvo dve ji izročeni provinciji (Podlimbarski, 1913, str. 53). Pri metafori otoka očitno ni šlo za kakšen položen otok s peščeno plažo, kjer ob valovanju in delovanju plime ter oseke prihaja do nekakšne izmenjave, ampak prej za nekakšen skandinavski otok klifov in fjordov, ob katerega se valovanje vode samo ostro odbija. O tem priča naslednji stavek, ki ga Podlimbarski polaga v usta domačinu Jovici: »Skozi okna svojih kavarn in gostiln zro s preziranjem na našo obleko, štejejo nas k bitjem nižje vrste, celo njih propadle ženske se ošabno smatrajo za zmagovalce in porobitелje Bosne« (Podlimbarski, 1913, str. 191, 198–199). Podlimbarski prikaže situacijo, v kateri priseljenci in domačini pogosto niso živeli najbolj harmonično, ampak prav nasprotno; obe strani naj bi gledali na medsebojen odnos kot na neke vrste trk civilizacij in druga drugo dojemali z veliko nezaupljivostjo:

Temno in mrko je gledal kakor hajduk v šumi, grabil se v dolge lase in trdil, da so Švabi nesreča za srbski narod, ker ga stiskajo in sejejo nemoralnost vanj. [...] Očital nam je našo potratnost, da pohujšujemo narod s svojimi razkošnimi izleti, naše

zabave po gostilnah in kavarnah mu niso bile všeč. Nobena stvar mu ni bila dobra, če je prišla čez Savo. (Podlimbarski, 1913, str. 24)

Podlimbarski v svojem delu torej v izrazito kritičnem protikolonialnem stilu zavrača idejo dominantnosti zahodne kulture, ki jo prikaže kot dekadentno in sprevrženo.²⁰ V besedilu se protagonist Jovica celo odkrito upre domnevni superiornosti zahodnih vrednot in si prizadeva za prepoznanje lastne kulture kot enakopravne (zahodno) evropski. »Iztrebiti se ne pustimo. Ako so izstrebili divjake v Ameriki in naselili tja Evropejce, se da to upravičiti le s stališča evropske sebičnosti; no v Bosni ni divjakov; tu je bilo modro urejeno gospodarstvo že takrat, ko so v Carigradu gospodovali Grki. Od tam smo dobili svojo kulturo, ne s severa, ne od vas« (Podlimbarski, 1913, str. 57).

EVROCENTRIČNA SUPERIORNOST

Znameniti teoretik zamišljenih skupnosti Benedict Anderson je zapisal, da »sanje rasizma pravzaprav izhajajo iz ideologije razreda«. Mehanizem rasizma je lahko stabiliziral razmerja moči: »[D]ejstvo, da so, denimo, angleški lordi naravno superiorni nad drugimi Angleži, ni razlog za skrb, saj so ti drugi Angleži prav tako superiorni nad podrejenimi domorodci« (Anderson, 2007, str. 183). Kolonialni rasizem je torej lahko stabiliziral razredne odnose moči. Tudi tisti, ki je bil še tako nizko na tej hierarhiji razredov, je bil lahko vedno najvišji v kontekstu kolonialne situacije. Ali kot pravi Anderson, rasizem je pripadnikom »velike in male buržoazije omogočil, da so se na stranskem igrišču igrali aristokrate – torej kjerkoli v cesarstvu, samo ne doma« (Anderson, 2007, str. 184). Mehanizem razlike in razmejevanja igra vidno vlogo tudi v Saidovi glavni tezi, namreč da so zahodni literati in znanstveniki ustvarili Orient kot tisto Zahodu Drugo (Said, 1996). Poleg orientalizma poznamo številne podobne diskurze, ki imajo kljub vsej raznolikosti skupno temeljno potezo – slikanje nekega povsem različnega Drugega, v katerega negativu se zrcali lastno zahodno sebstvo (za več o tem gl. Osterhammel & Jansen, 2017, str. 114).²¹ Takšni diskurzi so npr. balkanizem, govor o okcidentalnem svetu (v nasprotju z Jutrovim) in seveda »poudarjanje te domnevne drugačnosti srednje in vzhodne Evrope od Zahoda« (Judson, 2018, str. 12).²² Marsikateri izmed teh diskurzov, ki jih je mogoče razbrati tudi iz analiziranih virov, ima daljšo tradicijo, kar je pokazal že Andre Gingrich s konceptom zakoreninjenih ljudskih predsodkov (Gingrich, 1998; za več o tem gl. Krivec, 2023).

Pri spremembi okolja, torej pri potovanju ali izselitvijo v »tujco« Bosno, so se za nekatere avtorje radikalno spremenila nacionalna, religiozna, jezikovna in oblastna

20 O tem, da so se Bosanci »navzeli od tujcev le slabih razvad, dobrih značajev pa so premalo videli«, gl. Wester, 1910c, str. 723.

21 O tem, da je osmanski svet pogosto »v negativno sfero preslikana opozicija krščanskega Evropejca«, gl. Bartulović 2010, str. 155.

22 Za razmejevanje Evrope od islama gl. Schmale, 2003.

razmerja. Prišlo je torej do konkretne spremembe razmerja moči, zaradi česar se je spremenilo tudi njihovo samorazumevanje (prim. Greiner, 2014, str. 224). Podlimbarski tako lucidno namiguje na to, da se na tujem ne dojemajo več kot dozdevno infantilni hlapci pod »nemškim gospodstvom« in v razmerju do dunajske kulture, ampak sami postanejo superiorni *Kulturnation*, kulturonosci za bosansko prebivalstvo (Podlimbarski, 1913, str. 130; za več o tem gl. Ruthner, 2018, str. 97–98).

V srečanju z dozdevno popolnoma Drugim se pri nekaterih slovenskih avtorjih pojavi občutek kulturne superiornosti in mehanizem primerjanja, v procesu katerega so bili pogosto izraženi in okrepljeni tudi atributi evropskosti. Evropska zavest se pojavi v obliki pripadnosti določenim osebam, neki specifični izobrazbi, vrednotam in normam, ki se lahko odražajo tako v obliki izbire oblačil, ki pripadajo »evropski« modi, kot na primer v vrsti in načinu prehrane (prim. Greiner, 2014, str. 225). Perušek tako tudi prehranske navade jemlje kot tiste zunanje znake, ki kažejo na stopnjo kulture, saj pravi: »Poznata stvar je, da je tudi jelo in pitje v kulturnem razvoji kojega naroda od velike važnosti« (Perušek, 1883a, str. 458–459). Seveda se taka kultura meri z evropskimi oz. zahodnimi standardi, tako da je lahko določen izbor sedenja ali pribora označen kot evropski: »Zvečer rečenega dne podali smo se v stan našega hodže. [...] Za nas, ki tudi svojih črevljev nismo izuli, bile so pripravljene stolice, Turci pa so s podvijenimi nogami sedli okoli, tepsije' v sredi sobe stoječe. [...] Na njej so bile nameščene, kašike' (žlice), za nas, Evropce' tudi noži in vilice« (Perušek, 1883a, str. 461). Kljub temu da Perušek za svoje gostitelje najde tudi pohvalne besede, to slednjim ne pomaga, saj o njih pravi, da še vedno »evropske uglaženosti nima. Po kosilu v društvu riga v znak, da mu je dobro v tek šlo. Ivo mu je neki gospod ponudil cigare, zagrabil je kar vse. Takih stvari bi se mu moglo več očitati, ali zameriti mu jih ne smemo, ker je on pravi Turčin, din-direk (čvrsti stolp turške vere), ki prezira gjaur-ske običaje« (Perušek, 1883c, str. 565).

Hierarhiziranja kulturnih razlik se pri svoji kategorizaciji prebivalstva BiH poslužuje tudi Janko Pajk, ki pravi, da so katoliki »sploh v omiki vsem drugim sprednji [...]». Izpovedniki greko-orientalski so v mnogem oziru bolj zanemarjeni; krivo temu je njihov popovstvo, katero je jako neuko« (Pajk, 1875, str. 130).²³ Domnevna neizobraženost je sicer postala tipičen mehanizem alteritete, skozi katero se je lahko oblikovala tudi predstava lastne superiornosti; Perušek tako poroča, da se tudi sam vrh bosanskega pravoslavlja, namreč »preosvešteni' gospod metropolit ni držal etikete, navadne pri nas zapadnjakih« (Perušek, 1891, str. 286). V nekem trenutku je torej lahko ustvaril binaren svet med Zahodom in Vzhodom, v katerega sedaj spada tako pravoslavni kot muslimanski svet: »Mi seveda imamo drugačne pojme o dostojanstvenosti, nego iztočnjaki, in prepričal sem se pozneje, da so se tudi turški štabski častniki, begi in age, svoj čas tako vedli pri znanih trgovcih« (Perušek, 1891, str. 288). Iz takšnih primerov je razvidno, da drži Sundhaussenova trditev, da ni identitete brez alteritete in da vsak proces identifikacije predpostavlja razlikovanje neke drugačnosti

23 Takšna naracija je skoraj simptomatična: gl. Hubad, 1877, str. 199; Krivec, 2024, str. 20–21.

(Sundhaussen, 1999, str. 628). Prav tako velja spomniti na znamenitega teoretika kolonializma Frantza Fanona, ki je trdil, da je bilo kolonizirano ljudstvo v zahodni literaturi pogosto prikazano kot ljudstvo, ki so mu tuje vse vrednote, vsa etika, vsaka estetika in morala (Fanon, 2010, str. 34). Kot prikazano, se je slovensko pisanje tudi v tej točki vpisovalo v sočasne zahodne literarne trende.²⁴

Petko Lukovič navaja, da je bil časopis *Soča* (med) prvi(mi), ki je pred vstajo leta 1875 slovensko javnost obširneje obvestil o pomembnejših informacijah o Bosni (Luković, 1977, str. 51). V omenjenem časopisu je tako mogoče brati, da »z ustaši simpatizira vsak pravicoljuben človek; da, smelo rečemo, skoraj vsa civilizirana Evropa, razen privržnikov, *N. Fr. Pr.* in Ljubljanskega, *Tagblatt*«, bolje je, da o teh pretiranih Prusijancih molčimo« (J. V-v., 1875). V citatu so razvidni nekateri zelo zanimivi elementi. Prvič, avtor tega provincialnega časopisa iz Gorice v nasprotju z orientalskim Osmanom sebe vsekakor razume kot del »civilizirane Evrope«. In drugič, očitno ta civiliziran svet ni povsem homogen – avstrijska časopisa, ki sta v nemškem jeziku izhajala eden na Dunaju in drugi v Ljubljani, sta namreč izključena in označena kot »pruska«. Očitno je, da avtor svoje dojemanje dogajanja v tretji državi obravnava skozi optiko domače notranje politike boja med »slovenstvom« in »nemštvom«. V isti številki časopisa gre neki drug avtor celo tako daleč, da domače koncepte in označevalce preslika na neko povsem drugo družbeno stvarnost Bosne. Pri tem je pomenljivo, da kljub mnenju, da je »prebivalstvo Bosne in Hercegovine izključljivo samo jugoslovansko«, avtor »bratske« muslimanske prebivalce vendarle nekako po biološki logiki označuje za neke vrste »nemškutarje«, »ki zaradi materialnega interesa zatirajo majko Slavo in so največi sovražniki svojih bratov« (Kaludjer, 1875, str. 2). V nadaljevanju se, sočasnemu vzdušju nacionalistične obsesije z jezikom primerno, posveti tudi tej temi. Zmožnost uveljavljanja določenega načina komunikacije tako postane znamenje civilizacijske uspešnosti in pripadnosti. Iz premise, da se »po vsej deželi ne sliši drugega jezika, nego srbskega« in se torej »pravi Turk [...] v Bosni poslovani«, doda še zanimivo korelacijsko primerjavo. Pravi namreč, da se, tako kot na Hrvaškem madžarski jezik, tudi v Bosni turški jezik ni mogel ohraniti. Iz tega pa izpelje sklep, da »oba azijska naroda nimata nobene kulture moči in tudi nobene prihodnosti na jutrovem« (Kaludjer, 1875, str. 2).²⁵

Nekateri avtorji so poskušali s pomočjo mehanizmov alteritete in izključevanja utrditi prepričanje, da se tudi (jugo)slovanstvo vpisuje v (zahodno) evropsko civilizacijo. Pri tem so posluževali tudi pripovedovanja o t. i. žalostni zgodovini, ki da si jo ta skupnost deli. Že Marija Todorova (2001) je izpostavila, da je lahko pri gradnji skupnih vezi pomembnejša konstrukcija skupne mučeniške zgodovine kot

24 Pri tem so mišljeni zahodni literarni trendi 19. stoletja, v katerih so bila kolonizirana ljudstva pogosto prikazana kot kulturno in moralno inferiorna (prim. Kipling, Conrad, May; na te trende opozarjata tudi Fanon in Said). Slovensko pisanje o Bosni s poudarjanjem domnevne neizobraženosti in neustreznih vedenjskih norm odraža podobne vzorce hierarhizacije kulturnih razlik.

25 Po mnenju Igorja Grdine »na lestvici nasprotnikov rodoljubov [...] Madžari tesno za petami sledijo odpadnikom (nemškutarjem oziroma nemčurjem)« (Grdina, 2012, str. 42).

pa herojska naracija. Pri tem »izumljanju tradicij« in skupne žalostne preteklosti je seveda treba najti skupnega zunanjega sovražnika, običajno »Turka«, ki ima funkcijo notranjega povezovanja na podlagi zunanje razmejčitve. Za časa hercegovske vstaje leta 1875, torej še pred habsburško okupacijo, so nekateri avtorji šli celo tako daleč, da so priredili znani »srbski« mit o polju Kosovu in ga prenesli na vse člane te zamišljene skupnosti:

Gorje, ki se je rodilo vsem Jugoslovanom brez razločka, stavimo na leto 1356; takrat, ko je kruti Turčin prvokrat stopil pri Helespontu na evropska slovanska tla. V ovem letu se je pričela ona strašna nesreča i beda, ki tlači večino Jugoslovanov v železnem sužništvu še danes. Hude nasledke divje turške sile preteklih stoletij pa čuti vso jugoslovanstvo brez razločka, tudi mi Slovenci. Še pred malo desetletji bili smo tlačeni vsi jednako, od jednega krutega vraga – Turka. (J. V-v., 1875)

Ko se avtor sprašuje po vzrokih tuje vladavine, si skozi usta Nestorja odgovori, da so tega krive »mile lastnosti Slovana«, ki so bile »divjemu Azijatu, Turku, za njegovo ropanje in krviželjno srce prav po godu« (J. V-v., 1875). Osman je prikazan kot nečloveški in zloben Drugi nasproti junaškemu in nedolžnemu Slovnanu: »Kaj je mati Slovanka Turčinu zakrivila, da jej je nježna deca od prsi odtrgal, na komade razsekal ter psom razmetal?« (J. V-v., 1875). Takšne marcialne naracije je moč najti tudi v drugih besedilih, ki so nastala pred okupacijo. Sklepati je mogoče, da naj bi elementi groze, zgodovinsko obarvane solidarnosti in opisovanja Osmanov kot absolutnega zla na bralce delovali proaktivno in pri njih vzbudili občutek, da je treba pristopiti k aktivnemu delovanju in pomoči.²⁶ Zelo podobno naracijo, ki vsebuje elemente skupnega historičnega trpljenja pod nečloveškim sovražnikom, je le dve leti kasneje uporabil tudi Franc Hubad, ko je zapisal, da naj bi, tokrat od bitke pri Mohaču, »krvave zemlje slovanske na jugu, kakor pijavke so pili Osmarii kri slovansko. [...] Hudo je udarila sila azijaška Slovane« (Hubad, 1877, str. 196).

Skratka, klasična strateška poteza zahodnih avtorjev pri izključevanju in deformaciji je bila slikanje Drugega kot nekaj povsem tujega (Ruthner, 2018, str. 319–320). Dogodki, ki so se odvili v prvih dveh desetletjih 20. stoletja, so zunanjemu svetu prikazali sliko Balkana kot »soda smodnika« in ga stigmatizirali v izvorni prostor nasilja in primitivnosti (Sundhaussen, 1999, str. 626). Kot je bilo prikazano, so pri konstruiranju takšne slike s svojim specifičnim mejaškim orientalizmom in evrocentrizmom že veliko pred balkanskim vojnām sodelovali tudi slovenski avtorji.

26 Leta 1887 je Podlimbarski v *Ljubljanskem zvonu* tako zapisal: »Vsi, kar nas je slovanskega rodu, gledali smo na jug in pričakovali divnih stvarij. Navduševali smo se za boreče brate in marsikako lepo besedo smo imeli za njih trpljenje in junaštvo. Bosno smo imenovali debelo solzo bolesti na lici matere Slave in Bošnjake zapadne Kozake« (Podlimbarski, 1887a, str. 76).

(JUGO)SLOVANSKA DOMAČNOST

Pomembno je izpostaviti, da je ta narativ morda sicer dominanten, ne pa tudi edini. Pri delu slovenskih piscev se je namreč zaradi posebnih okoliščin oblikoval pozitiven in vključujoč (jugo)slovanski imaginarij. Zaradi specifične populacijske sestave habsburške monarhije, katere del so bili tudi južni Slovani, se je v razmerju do tega domnevno tujega v nekaterih primerih pojavila ambivalentna napetost kulturnih razlik, kar je Edin Hajdarpašić strnil v koncept *br/other* (Hajdarpašić, 2015; za več o tem gl. tudi Ruthner, 2018, str. 231). Gre za to, da so nekateri slovenski avtorji sicer res sledili zahodnim trendom in v Bosni prepoznavali tistega *other* »drugega«, drugi pa so tam zagledali svojega (jugo)slovanskega *brother* »brata«. Josip Wester v svojih potovalnih nasvetih opozarja na bratsko varnost potovanja po Bosni: »med naše brate na jugu ti ni treba orožja. Tako varnega se človek malokje čuti ko med njimi« (Wester, 1910c, str. 725). Ne gre pa spregledati, da je bil del bosanskega prebivalstva tudi rimskokatoliške vere, kar je poleg »čašice rudečega vina« izdatno pripomoglo k zbliževanju slovenskih katoliških avtorjev z domačini (Kaš, 1883b, str. 148).²⁷ Nekateri pisci, ki so bili (jugo)slovansko usmerjeni, so tako poskušali prikazati povezanost in enotnost s prebivalci Bosne. Anton Aškerc v pesmi *Sopotnik* izraža slovansko zavest in govori celo o enem jeziku: »Tvoj jezik moj je jezik, čuj me, prijatelj ti! Slovanska sva si brata, ej ene sva krvi« (Aškerc, 1946, str. 184).²⁸ V tem že dokaj biološko obarvanem diskurzu jezik ne nastopa kot element distinkcije, hkrati pa kri deluje kot podlaga unitarizma. Neko podobno z biologijo pogojeno bratstvo Aškerc postavlja nad vero tudi v pesmi *V Husrev-Begovi Džamiji*, kjer med drugim govori tudi o tem, kako se v istem prostoru pri molitvi drug ob drugem bogu priklanjata berač in bogataš. V džamijo ga povabijo kot prijatelja, ker ga zanima, kako Slovani molijo k Alahu; pravi, da vsak po svoje, a da kot bratje vsi častijo boga (Aškerc, 1946, str. 186–187).

Nekateri avtorji so si v liku Jugoslovana – ki da ga »ne sme nikdar ločiti: ne jezik, ne pravopis, ne vera, ne vreme, ne prostor, ne gorje, ne sreča« (J. V-v., 1875) – predstavljali nekega novega in enotnega človeka, v katerem se spajajo tako elementi Zahoda kot tudi Vzhoda. Ideja (jugo)slovanstva, kot se kaže v analiziranih virih, je združevala predvsem dva pomembna elementa: eden je bil obrambne narave, drugi pa progresivne. Po eni strani so avtorji, ki so bili projugoslovansko naravnani, v svoji argumentaciji izpostavljali vsejugoslovansko obrambo pred domnevnimi sovražnimi neslovanskimi elementi v okolici; po drugi strani pa so si v liku (Jugo)slovana predstavljali človeka bodoče emancipacije, s katero bi s skupnimi močmi uresničevali ideje napredka v kulturi in blaginji nasploh (za več o tem gl. Ahasver, 1881, str. 395; Melik, 1974, str. 274–275).²⁹ Podlimbarski je tako pot do novega in predvsem poenotenega človeka bodočnosti in blaginje videl v povezovanju: »Sicer gre še vsak

27 O zanimanju in srečanju s pravoslavno vero gl. Wester, 1914b, str. 520.

28 O Aškercem svetu slovanske vzajemnosti gl. Baskar, 2008, str. 31.

29 Že Fanon je trdil, da je za dosego emancipacije treba ustvariti novo kožo, razviti novo mišljenje in postaviti na noge novega človeka (gl. Fanon, 2010, str. 267).

svojo pot, 'svaka majka svoje grli' in, 'svaka krava svoje tele liže', pravi blagor pa zasije Bošnjakom, kadar spoznajo, da so si vsi rodni bratje, ker, 'skladna braća nove dvore grade, a neskladna i stare prodaju'« (Podlimbarski, 1913, str. 171). Zadnje strani svojega romana nameni premišljevanju o, še vedno precej oddaljeni, (jugoslovanski) prihodnosti Bosne in Hercegovine, ko se bodo »soplemeniki na jugu zaupljivo ozirali na našo stran« (Podlimbarski, 1913, str. 502).

Številni avtorji so pogosto na podlagi stilsko-vizualnih elementov tematizirali podobnosti, sorodnosti Bosancev z južnoslovanskim prebivalstvom v habsburški monarhiji, pa tudi enotnost dela bosanskega prebivalstva med sabo. Podlimbarski tako zapiše, »da govore Turki in kristjani isto narečje, da so si po obrazih vsi podobni, kakor bi bili vsi bratje« (Podlimbarski, 1913, str. 53–54; prim. Kaš, 1883a, str. 93, 90; Krivec, 2024, str. 19–20). Omembe krajev povezanosti in druženju onstran verskih identitet, kjer »se shajajo vsako leto o kresu kristjani, katoliki in pravoslavni, iz vse Bosne, in tudi moslimani prihajajo v obilnem številu semkaj na božjo pot«, je mogoče najti v številnih virih (Wester, 1910a, str. 610; Kaš, 1894; Podlimbarski, 1887a, str. 77; Podlimbarski, 1913, str. 183). Nekakšna neformalna povezanost onstran verskih razlik naj bi temeljila tudi v domnevno izvorni enotnosti bogomilske krščanske tradicije: »Uspomena na prejšnje krščanstvo mohamedancev je tudi, da na isti dan hriščani slave sv. Ilijo, a Turki svojega, Alijo'. Predpoldnem je Ilija, a popoldne Alija« (Perušek, 1883b, str. 507).³⁰ Nekateri avtorji tako navajajo primere mirne koeksistence različnih veroizpovedi: »Tako na pr. običavajo Turki na božični dan krščane obiskavati pak jim čestitati« (Perušek, 1882a, str. 257).³¹

Josip Wester je skozi očala popotnika veliko prostora namenil opisovanju multi-kulturnega sobivanja različnih kultur v Bosni. Takšni prostori so bili že od nekdaj velemesta oz. še natančneje železniške postaje, kot je sarajevska, kjer ti »sili v oči dvojnost ali celo trojnost noše: civilna evropska, vojaške uniforme in domača narodna, in vsa ta pestrost se ti zgrinja in preminja pred očmi kakor prizor v kalejdoskopu« (Wester, 1910b, str. 653). Kot prostor srečevanj pa je prepoznal tudi mednarodni hotel Ilidža, kjer je ob večerni promenadi motril »slično prelivanje in strinjanje raznih kulturnih elementov. [...] Dame v najnovejših toaletah, šumečih in prosojnih: pariški in dunajski modeli ter ohlapne turške »dimije«; gospodje v svetlih oblekah s »panama« in »girardi«, domačini v domači noši, s fesi in turbani na glavi; seveda tudi častniki raznih barv in uniform« (Wester, 1910c, str. 716). Pri tem pa v Westerjevi predstavi prostor spajanja civilizacij ni bilo samo glavno mesto Bosne, ampak tudi mesta, kot je Banjaluka, kjer je opazal »prvikrat to nenavadno mešanje tipov in noš; zapad in vzhod v najboljšem medsebojnem sporazumu. [...] Na vrtu pred hotelom

30 O tem, da naj bi bila izbira muslimanske vere pragmatična odločitev, ki jo je mogoče spreminiti, gl. Perušek, 1882b, str. 311–312.

31 Nekakšno podobno relativno sproščeno in predvsem pragmatično sledenje verskim postavam v praksi izkazuje tudi praznovanje dneva svetega Jurija, za katerega neki bosanski musliman pravi, da »je tudi za nas praznik, ki ga obhajamo, kakor so to storili naši prednamci, ko so bili še kristjani« (Andrejka, 1904, str. 295).

je svirala vojaška godba, za mizami pa visoki častniki z dvema generaloma v sredi ter civilni domačini in tujci obeh spolov. Le tam izza plotja je prisluškoval in zapeleval domači, orient'« (Wester, 1910a, str. 608–609). Vsekakor pa je simptomatično, da tudi Wester, ko z naklonjenostjo opisuje sobivanje in medsebojno plemenitenje Zahoda in Orienta, sledi ustaljenim predstavam superiornosti in hierarhij. Kot je moč razbrati iz zgornjega citata, »Orient«, kot je to z metaforo kazinskega otoka slikovito prikazal že Podlimbarski, očitno ni povabljen na zabavo kot enakopraven član, ampak mora ostati na drugi strani plotja. Kljub vsemu je razvidno, da so nekateri avtorji vsekakor izkazovali večjo senzibilnost za ravnanje in občevanje z domačini kot drugi (Podlimbarski, 1913, str. 35).³² Pri tem pa se pri nekaterih slovenskih piscih pojavlja posebnost, da zaradi podobne govorice in drugih elementov do določene mere pade kolonialna hierarhija, saj je »kolonialni gospod« pripravljen prisluhniti besedam »podrejenega« in mu tako izkazati priznanje enakopravnosti: »Kako prijazni in vljudni so ti preprosti ljudje, če govoriš z njimi v znanem jeziku; koliko bistrih opazk čuješ iz njih ust, kako dobro znajo presojeti upravne in politične razmere!« (Wester, 1910c, str. 719).

ZAKLJUČEK

V prispevku smo pokazali, da so lahko priseljenci, tudi Slovenci, v Bosni zasedali številne vloge, ki so bile v marsičem podobne tistim, ki so jih prebivalci zahodne Evrope igrali v izvenevropskih kolonijah (za več o tem gl. Osterhammel & Jansen, 2017). To se je kazalo v tipični instituciji kolonizacije kmetovalcev, zasedanju javnih delovnih mest (vključno s korupcijo) in izpolnjevanju oblastnih nalog znotraj šole, torej ključnega ideološkega aparata države. Kolonialno kulturno politiko pa so izvajali tudi na področju upodabljanja umetnosti. Obenem pa so bile te tipične kolonialne prakse lucidno identificirane in tudi kritizirane. Analiza je jasno pokazala slovensko prepoznavanje, razumevanje in tudi kritiko tipičnega kolonialnega elementa v Bosni, namreč polarne razdeljenosti kolonije. Posamezni avtorji so v izrazito protikolonialni maniri izražali tudi nasprotovanje in upor proti ideji o superiornosti zahodne kulture, jo prikazovali kot sprevrženo in dekadentno ter namesto tega prikazali opolnomočeno samopotrjevanje koloniziranih. Pri opisovanju bosanske stvarnosti so bili precej pogosti elementi evrocentrizma, torej posebne oblike etnocentrizma, ki pretirano poudarja Evropo kot civilizacijsko in kulturno središče sveta in druge kulture presoja z evropskimi merili. V soočanju z Drugim so tako lahko slovenski avtorji sebe dojemali kot del superiorne evropske civilizacije in poudarjali (ter vrednotili) kulturne razlike. Evropska zavest se je kazala v tako vsakdanjih elementih, kot so pripadnosti neki specifični izobrazbi, prehranskim navadam in pomenu (uporabi) jezika. Izkazalo

32 Domača govorica je veliko zanimanja pritegnila tudi pri drugih slovenskih udeležencih vojaškega pohoda (gl. Wester, 1914a, str. 479).

se je, da je Bosna služila tudi kot projekcija za slovenske notranje (nacionalno) politične boje z nemško govorečo javnostjo. Primerjanje bosanskih (jezikovnih) razmer s tistimi v Habsburški monarhiji jim je obenem omogočala izključitev madžarskega elementa. Strukturno mesto Drugega, v soočanju s katerim je pri slovenskih pisateljih prišlo do konstruiranja (jugo) slovanske solidarnosti in identifikacije, pa so poleg Nemcev in Madžarov lahko zasedli tudi »divji azijski Turki«.

Kar zadeva domnevne kontinuitete in homogenost pri diskurzu o Bosni, se je kot upravičena izkazala metodološka previdnost. Predstava o Bosni je bila vsebinsko zaznamovana glede na naravnosti posameznega avtorja. Nekateri pro(jugo) slovansko usmerjeni avtorji so tako izražali versko indiferentno naklonjenost in (bratsko) povezanost s prebivalci Bosne, ki je bila prikazana kot prostor multikulturnega in miroljubnega sobivanja različnih kultur in religij. Analiza je razkrila prostorske in simbolne oblike kolonialne segregacije, obenem pa opozorila na pomene jezika, kulture in vere kot ključnih točk identifikacije, izključevanja in povezovanja. To izpodbija stereotipno podobo Balkana kot »soda smodnika« in odpira prostor za alternativne imaginarije sožitja. Rezultati raziskave prinašajo prispevek k razumevanju slovenskega kolonialnega imaginarija, saj z uporabo postkolonialnih pristopov razkrivajo kompleksno prepletenost evrocentrizma, kulturne superiornosti in (jugo) slovanske domačnosti v slovenskih literarnih pogledih na Bosno.

ZAHVALE IN DRUGI PODATKI

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa »Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti« (P6-0052), ki ga sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

Prispevek ne vsebuje raziskovalnih podatkov.

VIRI IN LITERATURA

- Ahasver. (1881, julij). Beseda o jugoslovanskih razmerah. *Kres*, 395–400.
- Anderson, B. (2007). *Zamišljene skupnosti: O izvoru in širjenju nacionalizma*. Studia Humanitatis.
- Andrejka, J. (1904). *Slovenski fantje v Bosni in Hercegovini 1878: Ob petindvajsetletnici bosenske zasedbe spisal Jernej pl. Andrejka*. Družba sv. Mohorja.
- Aškerc, A. (1946). *Zbrano delo prva knjiga: Balade in romance, lirske in epske poezije*. Državna založba Slovenije.
- Bartulović, A. (2010). S Turkom star račun imamo, prav je, da ga poravnamo. V B. Jezernik (ur.), *Kulturna dediščina in identiteta* (str. 57–108). Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Bartulović, A. (2022). Od nezaželene zapuščine do dediščine za prihodnost?: Alternativni pogledi na osmansko zapuščino in bosansko-hercegovske muslimane v delih Vladimirja Dvornikovića in Dušana Grabrijana. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 62(2), 45–57.
- Baskar, B. (2008). Načini potovanja in orientalistično potopisje v avstro-ogrski provinci: Primer Antona Aškerca. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 48(3–4), 24–35.
- Baskar, B. (2015). *Nacionalna identiteta kot imperialna zapuščina: Uvod v slovensko etnomitologijo*. Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Fanon, F. (2010). *V suženjstvo zakleti: Upor prekletih*. Založba CF.
- Feichtinger, J., Prutsch, U., & Csáky, M. (ur.). (2003). *Habsburg Postcolonial: Machtstrukturen und kollektives Gedächtnis* (Zbirka Gedächtnis – Erinnerung – Identität, št. 2). StudienVerlag.
- Gingrich, A. (1998). Frontier Myths of Orientalism: The Muslim World in Public and Popular Cultures of Central Europe. V B. Baskar & B. Brumen (ur.), *Mess: Mediterranean Ethnological Summer School, Piran, Pirano, Slovenia 1996* (str. 99–127). Inštitut za multikulturne raziskave.
- Goldsworthy, V. (1998). *Inventing Ruritania: The Imperialism of the Imagination*. Yale University Press.
- Grdina, I. (2012). Madžari in Hrvati v očeh slovenske literature. V T. Smolej (ur.), *Podoba tujega v slovenski književnosti: Imagološko berilo* (str. 41–52). Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo.
- Greiner, F. (2014). *Wege nach Europa: Deutungen eines imaginierten Kontinents in deutschen, britischen und amerikanischen Printmedien 1914–1945*. Wallstein.
- Hajdarpasić, E. (2015). *Whose Bosnia?: Nationalism and Political Imagination in the Balkans, 1840–1914*. Cornell University Press.
- Hubad, F. (1877, oktober). Verske razmere v Bosni in Hercegovini. *Letopis Matice Slovenske*, 185–199. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-SHJ11ZP6>
- J. V-v. (1875, 16. september). Naša vzajemna beda. *Soča*, 1.
- Jeffs, N. (ur.). (2007). *Zbornik postkolonialnih študij* (1. izd.). Založba Krtina.

- Jezernik, B. (2004). *Wild Europe: The Balkans in the Gaze of Western Travellers*. Saqi; The Bosnian Institute.
- Josipovič, D. (2012). Instrumentalizacija etničnosti znotraj večnacionalnih držav: Primer kolonizacije Slovencev v avstro-ogrskem delu nekdanje Jugoslavije. *Dve domovini / Two Homelands*, 35, 135–148. <https://doi.org/10.3986/dd.2012.35.09>
- Judson, P. M. (2018). *Habsburški imperij: Nova zgodovina*. Sophia.
- Kaludjer (1875, 16. september). Bosna in Hercegovina. *Soča*, 2.
- Kaš, I. (1883a, februar). Popotni spomini. V Ercegovino. *Kres*, 89–93.
- Kaš, I. (1883b, marec). Popotni spomini. V Ercegovino. *Kres*, 148–151.
- Kaš, I. (1894, 15. marec). Spomin iz Hercegovine. *Domovina*, (podlistek).
- Kmet, M. (1914, maj). Iz Bosne. *Ljubljanski zvon*, 214–220.
- Kobilca, I. (2018). *Ivana Kobilca (1861–1926): »Slikarija je vendar nekaj lepega«*. Narodna galerija.
- Koblar, F. (2013). *Kmet, Marija (1891–1974)*. Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi277742/#slovenski-biografski-leksikon>
- Krivec, J. (2023). Oblike slovenskega oblastnega diskurza o Bosni in Hercegovini za časa habsburške monarhije. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 63(1), 67–85. <https://doi.org/10.51663/pnz.63.1.03>
- Krivec, J. (2024). Podobe Drugega v habsburški Bosni in Hercegovini: Slovenske konstrukcije prostora in ljudi. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 64(2), 16–27.
- Kržišnik - Bukič, V. (2007). *Slovenci v Bosni in Hercegovini skozi pričevanja, spomine in literarne podobe: 1831–2007*. Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Kveder - Jelovšek, Z. (1904, april). V Sarajevem. *Slovan*, 97–102.
- Landwehr, A. (2013, 14. maj). *Kulturgeschichte*. Docupedia-Zeitgeschichte. <https://doi.org/10.14765/zzf.dok.2.248.v1>
- Lukovič, P. (1977). *Stališče Slovencev do vstaje v Hercegovini in Bosni in do bosanskohercegovskega vprašanja v letih 1875–1878*. SAZU.
- Melik, V. (1974). Slovenska politika v drugi polovici sedemdesetih let 19. stoletja. *Zgodovinski časopis*, 28(3–4), 269–277.
- Melik, V. (1977). *Spremembe na Slovenskem in v Cislitvaniji v zvezi z dogodki na Balkanu* (posebni odtis, str. 55–67). Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- Melik, V. (1979). *Odmev dogodkov ob okupaciji Bosne in Hercegovine 1878. na Slovenskem* (posebni odtis, str. 245–250). Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- Osterhammel, J., & Jansen, J. C. (2017). *Kolonialismus: Geschichte, Formen, Folgen*. C. H. Beck.
- Pajk, J. (1875, 15. avgust). Nekoliko črtic o Bosni in Hercegovini. *Zora*, 129–130.
- Palaić, T. (2021). Interpretacija zunajevropskih etnografskih zbirk: Utišanje zgodovinskih in sodobnih naracij. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 61(2), 53–63.

- Perušek, R. (1882a, maj). Bosenske zanovetke. *Kres*, 255–259.
- Perušek, R. (1882b, junij). Bosenske zanovetke. *Kres*, 309–313.
- Perušek, R. (1883a, september). Bosenske zanovetke. *Kres*, 458–461.
- Perušek, R. (1883b, oktober). Bosenske zanovetke. *Kres*, 505–508.
- Perušek, R. (1883c, november). Bosenske zanovetke. *Kres*, 562–565.
- Perušek, R. (1883d, december). Bosenske zanovetke. *Kres*, 604–606.
- Perušek, R. (1891, maj). Črtica iz Bosne: Pop Pero. *Ljubljanski zvon*, 286–291.
- Podlimbarski [Maselj, Fran]. (1887a, februar). Handžija Mato. *Ljubljanski zvon*, 76–84.
- Podlimbarski [Maselj, Fran]. (1887b, september). Markica. *Ljubljanski zvon*, 514–526.
- Podlimbarski [Maselj, Fran]. (1913). *Gospodin Franjo*. Matica Slovenska.
- Polajnar, A. (2020). Podobe Afrike v publikacijah Družbe Sv. Petra Klaverja v slovenščini med letoma 1904 in 1944. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 62(2), 20–35.
- Raphael, L. (2014). *Imperiale Gewalt und mobilisierte Nation: Europa 1914–1945*. Bundeszentrale für politische Bildung.
- Ruthner, C. (2018). *Habsburgs, Dark Continent': Postkoloniale Lektüren zur österreichischen Literatur und Kultur im langen 19. Jahrhundert*. Narr Francke Attempto.
- Said, E. W. (1996). *Orientalizem: Zahodnjaški pogledi na Orient*. ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij.
- Sarić, S., & Štimac, S. V. (2010). Kolonizacija Slovencev v Bosni in Hercegovini od 1878 do 1918. *Arhivi*, 33(2), 397–406.
- Schmale, W. (2003). Europa als Topos der Geschichtsschreibung. V G. Michels (ur.), *Auf der Suche nach einem Phantom?: Widerspiegelungen Europas in der Geschichtswissenschaft* (str. 45–67). Nomos Verlag.
- Stergar, R. (2004). *Slovenci in vojska, 1867–1914: Slovenski odnos do vojaških vprašanj od uvedbe dualizma do začetka 1. svetovne vojne*. Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete. <http://www.sistory.si/SISTORY:ID:20217>
- Sundhaussen, H. (1999). Europa balcanica: Der Balkan als historischer Raum Europas. *Geschichte und Gesellschaft*, 25(4), 626–653.
- Sveteck, A. (1888, julij). Spomini na okupacijo Bosne. *Ljubljanski zvon*, 430–435.
- Škrubej, K. (2019). Ivan Žolger in zadnji poskus revizije ustave v Habsburški monarhiji: povezave s snovanjem ustavnih podlag za novo politično skupnost? *Prispevki za novejšo zgodovino*, 59(2), 130–156.
- Todorova, M. (2001). *Imaginarij Balkana*. Inštitut za civilizacijo in kulturo – ICK.
- Vervaeke, S. (2009). Cultural politics, nation building, and literary imagery: Towards a post-colonial reading of the literature(s) of Bosnia-Herzegovina 1878–1918. *Kakanien Revisited*, 28(12), 1–15.
- Wester, J. (1910a, oktober). Tri pisma o Bosni. *Ljubljanski zvon*, 606–613.
- Wester, J. (1910b, november). Tri pisma o Bosni. *Ljubljanski zvon*, 653–662.
- Wester, J. (1910c, december). Tri pisma o Bosni. *Ljubljanski zvon*, 716–726.
- Wester, J. (1914a, oktober). Dr. Sketova pisma iz Bosne. *Ljubljanski zvon*, 476–482.
- Wester, J. (1914b, november). Dr. Sketova pisma iz Bosne. *Ljubljanski zvon*, 518–526.
- Wester, J. (1915, februar). Dr. Sketova pisma iz Bosne. *Ljubljanski zvon*, 85–91.

SUMMARY

ENCOUNTERS WITH COLONIAL BOSNIA: SLOVENIAN VIEWS BETWEEN EUROPEAN SUPERIORITY AND (SOUTH-)SLAVIC FAMILIARITY

Jaroš Krivec

Based on a cultural-historical analysis, the article examines the sources written by Slovenian officers, teachers, and writers who, in various ways, were connected with Bosnia during the time of the Austro-Hungarian monarchy.

In the first step, the article demonstrates that immigrants, including Slovenians, could play different roles in Bosnia, many of which were similar to those played by Western Europeans in non-European colonies. This was reflected in the typical institution of the colonization of peasants, the occupation of public jobs (including corruption), and the fulfillment of governmental tasks within the educational and cultural policy of Habsburg rule. These typical colonial practices were also lucidly identified and criticized by some authors.

In the second part, the analysis shows a clear Slovenian identification, understanding, and criticism of a typical colonial element in Bosnia, namely the polar division of the colonial world. The article focuses on the Slovenian anti-colonial critique of this phenomenon mainly through the description of the "*kazina*" as a segregated space where, strikingly similar to the English colonial institution of the club, a distinct colonial hierarchy of cultures was expressed.

The third part analyzes Eurocentric self-assertion through the expression of cultural differences and European/Western self-identification, of which the (South-) Slavic imaginary could have been a part. In confronting the Other, Slovenian authors thus perceived themselves as part of a superior European civilization and emphasized (and valued) cultural differences. European consciousness was manifested in such everyday elements as belonging to a specific education, food habits, and the meaning (use) of language. Through the expression of (South)Slavic sympathies, narratives of a common oppressed past, and the martial portrayal of the "savage Asian Turk," to whom the function of internal integration based on external demarcation was assigned, Slovenian writers constructed European (South-)Slavic solidarity and identification.

The analysis of the sources reveals that, in addition to exclusion and contempt, there was also an element of inclusiveness among some Slovenian authors, which was expressed through (South-)Slavic familiarity. Some pro-(South-)Slavic authors thus expressed, in a religiously indifferent way, affection and fraternal ties with (and among) the inhabitants of Bosnia, which was portrayed as a place of multicultural and peaceful coexistence or a fusion of different cultures and religions.

DVE DOMOVINI • TWO HOMELANDS 62 • 2025

TEMATSKI SKLOP / THEMATIC SECTION

**MIGRACIJE IN RAZVOJ NA GORSKIH OBMEJNIH OBMOČJIH ŠVICE IN SLOVENIJE
(18.–20. STOLETJE) / MIGRATION AND DEVELOPMENT IN THE MOUNTAIN BORDERLANDS
OF SWITZERLAND AND SLOVENIA (18TH–20TH CENTURY)**

Luigi Lorenzetti

Migrations and Historical Development Paths—A Comparative Project Between Switzerland and Slovenia: Introduction to the Thematic Section

Fabio Rossinelli, Ricardo Borrmann

The Economic and Social Impacts of Colonial Emigration on Neuchâtel During the "Long 19th Century"

Janja Sedlaček, Marta Rendla

Long-Term Migration and Remittances in the Alpine District of Gornji Grad: Human Agency Amid Environmental and Social Constraints

Borut Žerjal

The Altruistic and Redistributive Effects of Emigration: Legacies and Benefices in Italian Switzerland (18th–19th Century)

Luigi Lorenzetti, Fabio Rossinelli

Return Migration and Real Estate Projects: Philanthropy or Speculation? The Examples of Le Locle and Locarno (Switzerland), From the Mid-19th Century to the 1910s

ČLANKI / ARTICLES

Aleš Bučar Ručman

Analiza priseljevanja v Slovenijo iz (in preko) držav nekdanje SFRJ z uporabo eklektičnega modela mednarodnih migracij

Claudia Schneider

A Conceptual Framework for Multi-Way Integration (MUWI) With a Focus on Residents' Multiple Identities and Intersectionalities

Majda Hrženjak

Seeking Care in the Neighboring Country: An Institutional Analysis of Transnational Care for Older People Between Slovenia and Croatia

Darko Ilin

Representations and Configurations of Multiculturalism in Louis Adamič's *The Native's Return*

Martina Bofulin, Miha Kozorog

»Ugotoviš, kaj vse se da«: Ekonomske priložnosti in strategije priseljenih državljanov Slovenije v Ljudski republiki Kitajski

Nadia Molek

Migration and Identity Processes of Slovenians in Argentina: A Literature Review

TEMATSKI SKLOP / THEMATIC SECTION

**POTOMKE, POTOMCI SLOVENSKEGA IZSELJENK, IZSELJENCEV TER OHRANJANJE
SLOVENSKEGA JEZIKA IN KULTURE V BOSNI IN HERCEGOVINI / DESCENDANTS OF
SLOVENIAN EMIGRANTS AND THE PRESERVATION OF THE SLOVENIAN LANGUAGE AND
CULTURE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA**

Biljana Babić, Marijanca Ajša Vižintin

Potomke, potomci slovenskih izseljenk, izseljencev ter ohranjanje slovenskega jezika in kulture v Bosni in Hercegovini: Uvod v tematski sklop

Damir Josipovič

Politično-geografski dejavniki selektivnosti notranjih (medrepubliških) migracij v SFRJ (1945–1991) kot primer pseudoprostovoljnih migracij, s poudarkom na Bosni in Hercegovini

Boris Kern, Marijanca Ajša Vižintin

Učenje slovenskega jezika in ohranjanje slovenske kulture v Bosni in Hercegovini

Jaroš Krivec

Srečanja s kolonialno Bosno: slovenski pogledi med evropsko superiornostjo in (jugo) slovansko domačnostjo

Biljana Babić

Slovenija in slovenski motivi v *Koledarju SPKD Prosvjeta* (1905–1947)

Dušan Tomažič, Alija Suljić

Demografske značilnosti tuzelskih Slovencev in njihova organiziranost

ISSN 0353-6777

9 770353 677013

ISSN 1581-1212

Založba ZRC